

IETS OVER DE GESCHIEDENIS VAN KATENDRECHT

DOOR EDUARD G. VERSCHOOR

De naam Katendrecht, die voor het eerst in 1199 voorkomt als Catendrech, in 1240 als Cathendrecht en in 1383/84 als 'Kattendrec' (vermoedelijk uit te spreken als 'Kattendrech')¹⁾, had vóór het ontstaan van de Grondheerlijkheid Charlois in 1460²⁾, behalve op de polder van die naam, ook betrekking op het omringende gebied, dat later zou worden ingenomen door de beide voormalige gemeenten Charlois en 's-Gravenambacht. Mogelijk heeft de officiële naam Cathendrecht oorspronkelijk alleen betrekking gehad op de oudste inpoldering met het Tolhuys voor het innen van de riviertol, het veergeld en de wegtol, terwijl het bovenbedoelde district, toen het nog niet was bedijkt, door de schippers werd aangeduid met de waternaam Cattendrecht. In oudere bronnen, zoals de rekeningen van de Heerlijkheid Putten en een sententie van het Hof van Holland uit het jaar 1469, wordt de polder Katendrecht namelijk ook genoemd ' 't lant van Cattendrecht'³⁾. De plaatsnamen met de uitgang -drecht, zoals Pendrecht, Barendrecht, Zwijndrecht en Dordrecht, lijken verband te houden met een ondiepte naast een bevaarbare kreek of waterstrook in stromend rivierwater. Uit een vergelijking van de naamsvorm Cattendrecht met andere dergelijke aardrijkskundige namen, zoals Katwijk (aan de Rijn en aan de Maas), Katham, Kathoek, Katshoek, Kattendijke of Katsdijke, Katsbogte, en ook buitenlandse namen als Chatham, Cats Water, of Katzbach, menen wij te hebben begrepen dat de oorspronkelijke betekenis van deze naam ongeveer zou kunnen worden omschreven als 'vaarroute langs ondiepte met een katachtige bocht of zijafwijking'. Deze laatste zal men moeten zoeken bij de voormalige rivierbocht of inham De Koedood, die vroeger ter plaatse lag van de huidige Waalhaven.

De etymoloog J. de Vries veronderstelt in zijn boek over de Nederlandse plaatsnamen dat het bestanddeel 'katen' in de naam Katendrecht het woord *kote(n)* zou kunnen zijn. Met dit van oorsprong Saksische woord werd vroeger bedoeld een perceel grond dat van de (veroverde of in bezit genomen) gemeenschappelijke

grond, de zgn. 'mark', werd afgescheiden ten behoeve van een 'koter', 'cater' of keuter. Deze woonde daarop in een kleine woning, eveneens 'kate' genoemd, moest daarover belasting betalen en tevens zekere diensten verrichten, zoals het bedienen van tolleren en veren⁴). Inderdaad zien we dat de leden van ons geslacht Verschoor en andere Katendrechtters naast hun bezigheden aan de rivier op hun stukjes grond ook enige landbouw en veeteelt bedrijven.

Rondom het oudste ambacht Cathendrecht, dat, zoals reeds werd vermeld, van vóór het jaar 1199 dateert, ontstond door het aanleggen van de Riederwaardwaterkeringen door de graaf van Holland omstreeks het jaar 1200⁵) de voorloper van de polder Charlois, namelijk 'Riderwairt' in Cathendrecht of Cattendrecht, dat op 3 februari 1243 door de heer van Putten, tot wiens heerlijkheid Katendrecht altijd heeft behoord, wordt genoemd: 'meum officium de Cathendrecht exterius iuxta Marewede', d.w.z. 'mijn meer naar buiten gelegen ambacht van Cathendrecht naast de Marewede'⁶); de Nieuwe Maas werd vroeger ook Merwede genoemd. Door de stormvloed van 1373 en 1375 werd deze polder als vele andere 'Riederwaardpolders' echter dusdanig gehavend, dat het tot 1460 zou duren voordat hij – namelijk op bevel van hertog Karel de Stoute, toentertijd bekend als de graaf van Charolais ('Charrolois') – weer opnieuw van het zoute buitenwater werd afgesloten. In die tussentijd bleven slechts enkele stukken gors als weidegebied in de zomer bruikbaar, zoals de 'Oord van 's-Gravenambacht' ten westen van de huidige straat Zuidhoek, en de 'Oord van Catendrecht' ten oosten daarvan⁷).

Over het algemeen schijnt men de polder Cathendrecht steeds weer opnieuw te hebben herdijkt, dit ondanks de vele overstromingen. De functie van doorvaart- en oversteekplaats zal wel hiermede in verband hebben gestaan. De latere polder Katendrecht, die in 1900 door het graven van de Maashaven nagenoeg verdween, rekt men doorgaans vanaf het jaar 1410 te hebben bestaan. Uit de oudste rekeningen van de Heerlijkheid Putten blijkt echter, o.m. door het heffen van korentienden van vier tiendblokken, in 1388 en 1389⁸), dat hij zeer veel ouder moet zijn geweest.

Tussen 1444 en 1460 onderscheidde men 'Oud-Katendrecht' naast 'Nieuw-Katendrecht'⁹). Onder het laatste verstond men toen het Puttense deel van de polder Smeetsland. Het eerste werd ook 'Klein-Katendrecht' genoemd in tegenstelling tot 'Groot-Katendrecht', het gehele noordoostelijke deel van Putten, gelegen tussen de Maas, IJsselmonde, Barendrecht, Rhoon, Poortugaal en Pernis.

Na 1460 werd de naam Katendrecht alleen nog maar gebruikt voor de oorspronkelijke oude bedijking, het overige gebied heette voortaan Charlois.

Het Katendrechtse veer wordt voor het eerst genoemd in een oorkonde van 6 juli 1323, uitgegeven door de heer en de vrouwe van Putten ten behoeve van een zekere Willem Zonderlant, ambachtsheer van Kathendrecht. De desbetreffende passage luidt als volgt: 'Voert hebben wi Beatrise voirs(eit) dien voirseiden Willeme verliet in beteringe van sinen leene 't ambaght van Kathendrecht, also verre als 't oostambaght streckt, in dess manieren, dat es te weten, ten Zeeuschen reghte ende ten reghten Zeeuschen leene, ende 't gheleet van den luden daer 't jegens ons niet en gaet ende dat enen ambaghtsheere toebehoert ten Zeeuschen reghte, behalven dat ons blyft die wint, de tolne, die veere, die visscherie buten ende binnen, sonder in Kathendrecht, ende dat ambaght heeft hi van ons Beatrise ontfaen also als 't voirscreven es, ten Zeeuschen leene ende ten Zeeuschen reghte desgelyck' ¹⁰).

Onder 'oostambacht' verstond men na het aanleggen van de Riederwaardwaterkeringen de gewone, oorspronkelijke polder Katendrecht, in tegenstelling tot het 'westambacht van Katendrecht', later bekend als de polder Boudewijn Hartsland of Harsland. Het Zeeuwse leenrecht hield in dat het leen niet door de landsheer mocht worden teruggenomen, tenzij het hem door de leenman werd opgedragen ¹¹). Het was dus erfelijk en kon worden gesplitst. Een recht Zeeuws leen mocht alleen op de zonen overgaan. Als gebruikelijk verbleven aan de landsheer de regalia, zoals het recht op de wind (d.i. het maalrecht), de tol, het veer en ook de visserij in het landsheerlijke gebied Katendrecht, met uitzondering van die binnen de ban van de ambachtsheer van het oostambacht van Katendrecht.

In 1599 werd het Katendrechtse veer door de rentmeester van het baljuwschap 'Suythollant' aan de Stad Rotterdam in een eeuwige erfpacht gegeven. Sindsdien was de verpachting van het Katendrechtse veer dus een Rotterdamse aangelegenheid. Ook de ambachtsheerlijkheid Katendrecht zou op den duur geheel een eigendom van de Stad Rotterdam worden, evenals de Grondheerlijkheid Charlois, die o.m. bestond uit de eigendom van het buitendijkse en het officieel nog slechts bezomerdijkte gebied van Charlois, alsmede de droge dijken.

Voor de volledigheid en ter voorkoming van misverstand zij hier nog terloops vermeld dat naast deze Grondheerlijkheid Charlois nog een Ambachtsheerlijkheid Charlois bestond. Deze beperkte zich

buiten de oude polders Charlois en Smeetsland in de nieuwere officieel bezomerdijkte polders tot de lagere rechtspraak zonder het waterstaatsrecht, evenwel met uitzondering van het buitendijkse gebied, waar de volledige lagere jurisdictie aan de Grondheren toekwam ¹²⁾).

Uit een en ander kan men begrijpen dat reeds lang voor de annexatie van 1894/95 Rotterdam een grote mate van zeggenschap op de Linker Maasoever had.

In de uit de zeventiende en achttiende eeuw daterende stukken wordt het nabij de Katendrechtse veerdam gelegen gehucht vaak aangeduid als 'het Tolhuys'. Reeds hieruit kan men opmaken dat het Tolhuys, vermoedelijk oorspronkelijk een soort waterburcht voor het afdwingen van de riviertol, vlakbij de veerdam moet hebben gestaan, hetgeen onder meer wordt bevestigd door een kaartfragment in vogelperspectief van omstreeks het jaar 1500, gepubliceerd door C. Hoek bij zijn artikel over de heren van Rhoon in het maandblad De Ned. Leeuw (jrg. 86 [1969], kol 232 - 273). Op dit kaartfragment is behalve het voornoemde Tolhuys ook nog het oudste kruiskerkje van Charlois te zien, later als onderdeel na verbouwingen behouden als 't cruyswerck', met een kleine klokke-toren op de viering.

Van het Tolhuis aan de veerdam liep een opgaande weg naar het begin van de Oude Weg naar Dordt bovenop de oostelijke dijk van de polder Katendrecht (later genoemd de Dordtsche Straatweg). Op de oudste kadasterkaart van Katendrecht van omstreeks 1832 is deze opgaande weg nog te zien. De beide wegen worden reeds vermeld in de hierboven genoemde oorkonde van 1323.

De achttiende-eeuwse rekeningen van de Heerlijkheid Katendrecht (aanwezig op het Rotterdamse gemeentearchief) geven nog enigszins een indruk van de Linker Maasoever zoals deze er vroeger moet hebben uitgezien met zijn gorzen, grienden en rietvelden. Rotterdam had daar inkomsten uit het verpachten van de biezen in de Maas, het laten afgraven van buitendijkse grond om die elders te gebruiken, hetgeen het zgn. 'schafgeld' opleverde, het kweken van rijshout op de grienden en de zgn. 'kantvisserij'. Door het reeds vermelde graven van de Maashaven en door de stadsuitbreiding van Rotterdam ten zuiden van de Maas is dit alles verdwenen.

NOTEN

- 1) A.R.A. 's-Gravenhage, Inv. Putten en Stryen nr. 103, rek. v. Otte

Kondauer over 1383/84, fol. 15: 'Item 't fermentote in *Kattendrec*; item die smaltiende aldaer'.

2) Zie hiervoor H.R. v. Ommeren, Het archief en de handschriften van de grondheerlijkheid 'Charlois en annexe polders', 1460 - 1887, inz. de regestenlijst.

3) De alternatieve benaming *Kattendrecht* wordt ook vermeld door J.W. Regt in zijn Geschied- en Aandr. Beschrijving van den Zwijndrechtschen Waard, den Riederwaard en het Land van Putten over de Maas (Zwijndrecht, J. Boden, 1848) op pag. 206.

4) Met vriendelijke dank aan de heer Dr. med. H. Frerker, heemkundige, wegens zijn opheldering inzake de plaatsnaam Kathen-Frackl (Duitschrift d.d. 13-6-1979 [D-4474] an die Verwaltung der Gemeinde Lathen) met bijlagen, ontleend aan werken v. H. Abels en H. Jellinghaus, alsmede aan het Staatsarchief Münster.

5) Het aanleggen van de Riederwaardwaterkeringen door de graaf van Holland werd door ons begrepen uit een combinatie van de volgende bronnen: a) L.Ph.C. v.d. Bergh, Oork. Holl. en Zeeland, I nr. 179 ('et tales aggeres ipsi componemus, quod nos per eos terram nostram inundatione aquae non amittamus' (en zelf zullen wij zodanige wallen aanleggen dat wij daardoor (door die wallen) ons land niet verliezen door overstroming (met vriendelijke dank aan de heer drs. J.A. Stroucken te Moergestel, classicus, docent Latijn a.d. afd. Theologie v.d. Kath. Hogeschool te Tilburg, voor de vertaling); A.C.F. Koch, Oork. v. Holl. en Zeeland tot 1299, I, nr. 356 (anno 1206-1215 aug. 27) (verklaring van graaf Willem I dat hij de door graaf Diederik VII tussen Bergen en Alkmaar aangelegde dijk heeft laten herstellen, en dat hij het daardoor in cultuur te brengen land beschouwt als zijn eigendom [n.b. tekstinterpretatie v. Koch]); J.H.W. Unger, Regestenlijst voor Rotterdam en Schieland tot in 1425, nr. 2171 d.d. 1424 januari 10 (Jan van Beyeren herinnert als graaf van Holland er aan dat het land van Ryederwaart vanouds hem en zijn voorgangers in rechte heeft toebehoord).

6) Van den Bergh, op. cit. nr. 394.

7) Zie voor de Oord van Katendrecht Unger, op. cit. nr. 1079 (d.d. 1385 maart 12) en nr. 1247 (d.d. 1393 maart 28); zie voor de Oordt in 's-Gravenambacht nr. 1246 (zelfde datum).

8) A.R.A. 's-Gravenhage, Inv. Putten en Stryen, rek. v. Otte Kondauer over 1388, fol. 12 verso, en Rentboec 1389; in de 15de eeuw worden te Katendrecht insgelijks vier tiendblokken vermeld.

9) Van Ommeren, op. cit., regest nr. 15 d.d. 1465 juli 4; verm. v. 'Oude Catendrecht'.

10) A.R.A. 's-Gravenhage, Inv. P. en S. nr. 144, fol. 52 en 52 verso; zie ook Unger, op. cit. nr. 310.

11) Zie O.H.Z. Van den Bergh, 179: 'et ipsi omnem iuris tenorem Selandensium obtineant; ut nec ulla super ipsam fiat petitio nisi in expedicione' (met wederom dank aan de voornoemde heer Stroucken).

12) Zie hiervoor A.R.A. 's-Gravenhage, Inv. Rekenkamer v. Holland nr. 747, een overeenkomst tussen de Grondheren v. Charlois en de Rekenkamer over de jurisdictie in het Karnemelksland (1695) en vergelijk ook wat L. v. Ollefen over Charlois zegt.